

Прижбило Олександр Віталійович

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ІМПУЛЬСИВНИХ ЗЛОЧИНІВ

Кримінологічна профілактика злочинів передбачає максимально ефективне використання всіх можливих варіантів профілактичної роботи. Віктимологічна профілактика є різновидом спеціально-кримінологічних заходів попередження імпульсивної злочинності, який направлений на роботу з потенційними жертвами цього виду злочинів, а також на віктимні ситуації, виникнення яких може призвести до їх скоєння.

Під віктимологічною профілактикою ми розуміємо спеціалізований вплив соціальних інститутів на осіб з неправомірною або аморальною поведінкою, а також на фактори, що обумовлюють миттєву віктимізацію осіб, пов'язану з ситуацією імпульсивного злочину.

Механізм кожного злочину може бути повністю зрозумілий лише в результаті аналізу динаміки криміногенної ситуації. В імпульсивних злочинах така ситуація найчастіше досягає особливої гостроти в результаті поведінки обох конфліктуючих сторін. Функціонування механізму імпульсивної злочинної поведінки головним чином пов'язано з проблемами особистості. Але також не можна не враховувати проблеми потерпілих осіб та їх провокуючої поведінки, взаємofункціонуючої в рамках цього ж механізму. Недарма О. М. Бандурка та О. М. Литвинов до елементів механізму злочинної поведінки відносять і специфіку особи потерпілого, і взаємовідносини між поведінкою обох сторін злочину, при цьому наголошуючи, що властивості потерпілих найчастіше проявляються в кримінальних подіях насильницького характеру [1, с. 116].

Знання дозлочинних соціальних зв'язків між потерпілим і злочинцем грає велику роль в пізнанні характеру і змісту негативної поведінки потерпілого, і його впливу на вчинення злочину. Крім того, воно збільшує арсенал можливих засобів запобігання злочинам, що також важливо в боротьбі зі злочинністю [2, с.38].

Аналізуючи судову практику, ми відмітили, що потерпілі від імпульсивних злочинів володіють певними особливостями та манерами поведінки, які сприяють заподіяння їм шкоди. Суттєвою особливістю їх поведінки виступає поняття «провокація», що кореспондує виникненню імпульсивної злочинної поведінки по відношенню до них. Під провокацією ми маємо на увазі соціально негативну (деструктивну) та віктимну поведінку потерпілого, в результаті якої особа (потенційний імпульсивний злочинець) втрачає самоконтроль і вчиняє імпульсивний злочин. Підкреслимо, що провокаційна поведінка, що схиляє до вчинення імпульсивного злочину, як правило, має активний характер, тобто виражається в фізичних (нанесення ударів, замахування різними предметами тощо) або інформаційних (конклюдентні дії або, найчастіше – образи) діях по відношенню до особи, що вчиняє імпульсивний злочин.

За даними В.С. Мінської, «негативна поведінка потерпілих найчастіше (91,5%) виявлялася в формі активно провокаційних дій» [2, с.38]. З цього приводу ми наголошуємо, що набагато важливіше не сама активна провокаційна поведінка потерпілого, а той сенс, який бачить в ній особа, яка вчиняє імпульсивний злочин, а «самі дії потерпілого можуть бути різні в плані їх правової оцінки: протиправними, правомірними, байдужими з точки зору права, а іноді і з точки зору моралі» [3, с.96]. Тому, як виявляється, справа не стільки в об'єктивному сприйнятті поведінки потерпілого особою, що вчиняє імпульсивний злочин, скільки в тому, як ця поведінка ним сприйнята суб'єктивно, і до якої реакції привертає його психічна установка. Тобто ми з впевненістю можемо назвати імпульсивну злочинну поведінку неадекватною

реакцією на суб'єктивно сприйняту ситуацію, що склалася. Таким чином, заходи віктимологічної профілактики безпосередньо імпульсивних злочинів повинні бути направлені з одного боку на фактори детермінації неправомірної поведінки потерпілих, а з іншого – на фактори, що слугують стати жертвою при правомірній поведінці.

Активна провокаційна поведінка зі значною долею ймовірності може схилити до імпульсивного злочину, викликати афективний стан, тим паче у нетверезих осіб, а також в осіб з психічними аномаліями.

Ступінь провокування залежить від ряду факторів. Більш ефективно здатні впливати на суб'єкта злочину дії потерпілого, безпосередньо спрямовані на нього як на одного з учасників відносин потерпілий – злочинець (нанесення удару, образу). Менш ефективна поведінка, мета якої лежить за межами відносин потерпілий – злочинець (наприклад, вчинення необережного злочину, в результаті якого гине близька майбутньому злочинцеві людина). Ступінь провокування залежить від інтенсивності впливу потерпілого на суб'єкта злочину (нанесення ударів або образу, їх тяжкість); від характеру суб'єктивного ставлення потерпілого до своєї поведінки (умисне або необережне заподіяння шкоди, мотиви поведінки); від знання потерпілим особливостей психіки особи, що згодом вчинила злочин [2, с.52-53].

«За тривалістю у часі слід розрізняти провокації тривалі і випадкові» [2, с.53]. Наше дослідження показало, що в 34% випадках імпульсивна злочин був скоєний на фоні тривалих провокацій, і в 66% – на фоні випадкових. Тривалі провокації більшою мірою були характерні для афективних імпульсивних злочинів сімейно-побутового характеру, так як впливають на психіку особи, акумулюючи негативні почуття та агресію, що нерідко є причиною багатьох афективних станів.

Випадкова провокація є причиною ситуативно-обумовлених імпульсивних злочинів і являється одиничним вчинком, що, як правило, не властивий особистості потерпілого (наприклад, через стан сп'яніння).

Стан алкогольного сп'яніння послаблює здатність потерпілого до опору, що певним чином полегшує скоєння посягання відносно нього. Нетверезі люди часто зав'язують випадкові знайомства, та в своїй більшості самі є ініціаторами сварок та бійок. Вражаючи людську психіку, алкоголь стимулює у людини провокаційну поведінку, разом з тим стримує її гальмівні процеси. Навіть легкий ступінь алкогольного сп'яніння робить людську поведінку примітивною та зухвалою, що детермінує гостре протікання конфліктів, як передумов імпульсивних злочинів.

Фізичні та інформаційні провокації, які вочевидь виражають негативне відношення до особи, можуть викликати в останньої імпульсивну поведінку злочинного характеру, направлену на провокатора. Окрім направленості, імпульсивній злочинній поведінці властива активність, яка акумулює у суб'єкта негативні емоції та викликає виразні рухи. Якщо людина не зуміє стримати такі емоції, в той час, як свідомість сконцентрована на подразнику, який викликав імпульсивну поведінку, вона раптово вчиняє злочин, прагнучи знищити або завдати шкоди цьому подразнику (провокатору). Таким чином і задовольняється імпульс актуальної потреби, який направлений на уникнення дії зовнішніх сил цього ж подразника.

Варто відмітити позицію В.С. Мінської щодо класифікації провокацій з боку потерпілих осіб, в залежності від можливості передбачення ними відповідних дій з боку осіб, відносно яких спрямовані їхні негативні вчинки на передбачувані та непередбачувані [2, с.55].

Передбаченою провокація може бути тільки тоді, коли майбутній потерпілий здійснює по відношенню до іншої особи негативні з точки зору суспільства вчинки і, усвідомлюючи їх характер, передбачає, що виниклий у

цієї особи в результаті такого впливу емоційний стан може викликати злочинне посягання на його (потерпілого) інтереси... Провокація є непередбаченою тоді, коли потерпілий, усвідомлюючи негативний характер своїх вчинків, через помилкову оцінку можливої психічної реакції іншої особи, не передбачає в якості можливих наслідків своїх вчинків заподіяння шкоди у сфері власних інтересів шляхом злочинного посягання на них цією особою, хоча, виходячи з правильної оцінки ситуації, міг їх передбачити [2, с.55-56].

Імпульсивний злочин характеризується непередбаченою провокацією, коли потерпілий не є готовим до імпульсивного злочинного реагування на свої дії. Жертва імпульсивного злочину, здійснюючи провокацію, як правило, знає звичайну манеру реагування іншої сторони. Однак, імпульсивні стани та моральне перенапруження, перешкоджають нормальному сприйняттю ситуації особою, й можуть перерости в імпульсивну злочинну поведінку. Саме цього потерпілий і не очікує.

Протиріччям профілактики безпосередньо імпульсивних злочинів є той факт, що їх ситуація часто не передбачає, хто стане злочинцем, а хто – жертвою (наприклад, вбивство при перевищенні меж необхідної оборони; нанесення різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень в процесі бійки і т.д.). Саме тому віктимологічна профілактика такого виду злочинності часто зливається з традиційною, та повинна бути направлена обопільно на осіб, які рано чи пізно можуть стати як злочинцями, так і жертвами.

Суттєвою перешкодою для профілактики імпульсивної злочинності являється неможливість її здійснення без порушення деяких конституційних прав громадян, адже сімейні конфлікти та інші неприємні стосунки, акумулюючи негативні емоції до моменту самого злочину, суттєво не порушують норми адміністративного та кримінального законодавства. Ось чому віктимологічна профілактика можлива лише за власним проханням або за добровільною згодою потенційної жертви. Саме тому доцільним є також

нормативне регулювання меж втручання в особисте життя осіб, які підлягають віктимологічній профілактиці.

Список використаної літератури:

1. Бандурка О. М. Механізм злочинної поведінки / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. // Вісник кримінологічної асоціації України. – 2016. – №3. – С. 110–119.
2. Минская В. С. Виктимологические факторы и механизм преступного поведения / В. С. Минская, Г. И. Чечель. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1988. – 152 с.
3. Ривман Д.В. Криминальная виктимология - СПб.: Питер, 2002. – 304 с.